

1. BORGEN DUKKER FREM

En europæisk sensation

Det lille hold af arkæologer, der gravede på næsset vest for Slagelse, havde været i gang med arbejdet i nogle uger, da noget med et chok gik op for udgravningens leder, Poul Nørlund. En af de unge studerende, der assisterede ved udgravningen, huskede mange år senere den morgen i efteråret 1935.

Nørlund var ankommet senere end sædvanligt til udgravningen, men var til gengæld uvant utålmodig og begejstret. I nattens løb havde han indset, at der lå et system bag alle de store og små grøfter og huller, man havde gravet frem under pløjejorden på Trelleborg. Nu kaldte han graveholdet sammen ved midten af det gamle voldsted for at afprøve sin teori.

Efterhånden som spader og skovle fjernede den mørke muldjord, viste sporene af formuldede, jordgravede planker og stolper sig som mørke pletter i den lyse, lerede undergrund. Blandt dem genkendte de sporene efter de massive stolper, som engang havde båret taget i store træbygninger. I løbet af den sidste måned havde de afdækket flere af disse aftegninger.

Dér midt i borgen gav Nørlund sig til at pege: ”Her skal der være et hushjørne ... og der et andet”. Kort efter dukkede sporene op, som han havde forudsagt. Da holdet gik til frokost, stod det klart, at nattens indfald holdt stik. De næsten 30 meter lange haller havde ligget i grupper af fire, anbragt i et nøjagtigt kvadrat. Et geometrisk system af gader delte med snorlige stringens hele borgpladsen i fire lige store dele - hver med sine fire huse. Omkring det hele lå voldene i cirkelform, delt af vinkelret anbragte porte, der pegede omtrent mod verdenshjørnerne. ”Nu indkalder vi verdenspressen”, udbrød Nørlund.

Det blev *Sorø Amts-Tidende*, der samme eftermiddag fik æren af at blive verdenspressens repræsentant på Trelleborg. Få dage forinden havde Nørlund til samme avis beskrevet stedet

som en handelsplads for omrejsende købmænd. Nu var alt forandret: ”jeg er nu tilbøjelig til at anse det hele for et militært Anlæg fra Vikingetiden ... det minder forbavsende om en romersk Legionslejr, selv om en Forbindelse hermed ikke er sandsynlig. Hvor Vikingerne har lært at bygge saadan en Kaserne, er ikke til at sige”.

Dette var ikke en sammenstykket købmandsby, men et nøje planlagt borganlæg, som ingen kunne forbinde med de djærve men uregerlige vikinger, som man mente at kende fra europæiske krøniker og islandske sagaer. ”Det er som videnskabeligt Fund en europæisk Sensation”, erklærede Nørlund. Det budskab løb allerede samme dag, den 3. oktober 1935, fra redaktion til redaktion gennem landets aviser.

Ringborgenes gåde

Ringborgen Trelleborg er et af de største og mærkeligste monumenter, som er overleveret fra fortiden i Skandinavien (fig. 1.1). En cirkelformet vold, 170 meter i ydre diameter, med fire porte for enden af vinkelret anlagte gader har omsluttet et anlæg med fire kvadratiske gårde, hver med fire store træbygninger samt forskellige mindre bygninger, alle udlagt med minutiøs, geometrisk præcision.

Da borgen blev opført i slutningen af 900-tallet, lignede det ikke noget, som mennesker i denne del af verden havde set før. Hvis folk på Sjælland før havde oplevet befæstninger, så var det forskansninger, der fulgte landskabets linjer og skabte forsvarspladser på bakketoppe eller i vådområder. De, som havde rejst i Vesteuropa, eller i de slaviske egne syd for Østersøen, kunne have set store borge bygget som Trelleborg af svært tømmer og med jordvolde. Men ikke som her et monument, hvor alle forsvarsværker, bygninger og gader rettede sig efter en streng geometri, udlagt som efter en arkitektplan (fig. 1.2).

Trelleborg var den første af en serie lignende borge, som siden er blevet afdækket i Danmark: fra Aggersborg og Fyrkat i

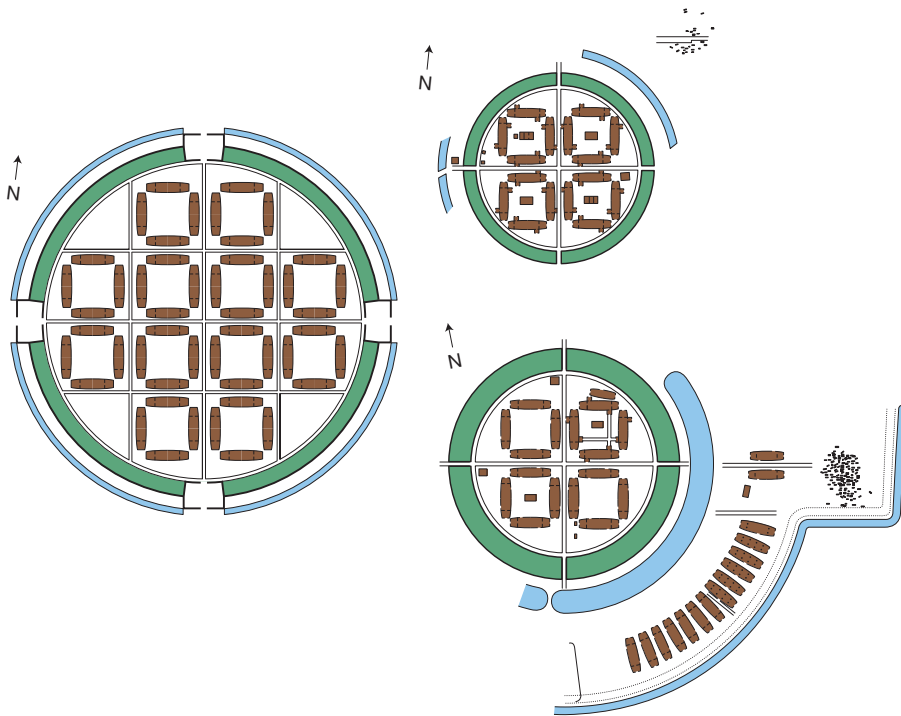

Fig. 11 Plan over de geometriske ringborge fra vikingetidens: Aggersborg (tv), Fyrkat (øverst th) og Trelleborg (nederst th). Fra borgene Nonnebakken og Borgring kender man kun brudstykker af planen. Det samme gælder anlægget Borgeby i Vestskåne, der sandsynligvis er opført samtidig med borgene i Danmark, men indtil nu kun er meget begrænset undersøgt. En sjettede ringborg, hvis spor er fundet i byen Trelleborg i Sydsåne, har en noget anderledes plan og har måske en anden historie.

Jylland til Nonnebakken på Fyn, der alle blev fundet inden for få år i 1940'erne og 1950'erne. Senere er to ringborge blevet påvist i Skåne. Sporene af den første dukkede op midt i byen Trelleborg i 1980'erne, og den diskuteres stadig, da dens udformning er en del anderledes end borgene i Danmark. Den anden er påvist i 1990'erne ved slottet Borgeby nordvest for Lund, men er kun

Fig. 1.2 Set fra luften står Trelleborgs geometriske former som en gåde i landskabet. Her ses ringborgen for forborgen i forgrunden og storebæltskysten mod vest i det fjerne.

lidt undersøgt. Endelig blev Borgring vest for Køge påvist så sent som i 2014.

Borgene kaldes undertiden trelleborge, navngivet efter det første fund, eller i de seneste år undertiden borgringe, efter den sidst fundne borg. Det almindeligste navn - ringborge - er ikke specielt præcist, da runde voldanlæg fandtes i mange størrelser og variationer i vikingetiden og før og siden. Nogle foretrækker ordet cirkelborge for at henvise til det mest slående fællestræk, som først blev set på Trelleborg, nemlig den nøjagtige udlægning med præcist cirkelformede volde. Det kan være en udmærket, om end ret teknisk betegnelse. Det mest præcise er at kalde dem geometriske ringborge.

Vi ved i dag, at borgene er bygget inden for en kort periode i den sene del af 900-tallet. Hver især var de anlæg af en imponerende størrelse og opbygning, som ikke før var set i denne del af verden. Det mest overraskende er imidlertid, at borgene var anlagt som et netværk af fæstninger, der var udstrakt over det meste af vikingetidens Danmark. Hvordan dette netværk blev skabt, og hvilket formål det skulle tjene, er spørgsmål, der stadig får forskere til at strides.

Vikingetidens store ringborge - trelleborgene, cirkelborgene, de geometriske ringborge - er en ægte arkæologisk gåde. De store og mærkelige borge har fascineret mange i en grad, så der mere end én gang er skrevet bøger om ringborgenes forbindelse med rumvæsener eller sakrale mysterier. At få sit eget liv i menneskers forestillingsverden og afføde fantastiske idéer er noget, der normalt er forbeholdt monumenter som pyramider eller korsridderborge, men som sjældent overgår gamle voldanlæg.

Alligevel er det ikke dét, der er gåden om ringborgene. Selvom vi kan blive forundrede over den arbejdsindsats, der er brugt på de store jordvolde, de vældige mængder af tømmer og især den præcise udlægning, er det faktisk ikke specielt svært at forklare, hvordan ringborgene er blevet udmålt eller opført. Det centrale spørgsmål er, *hvorfor* og i hvilken sammenhæng de blev det. Ringborgenes gåde handler om den historie, der ligger bag dem.

Trelleborg og de andre ringborge er i dag vævet ind i vores fortællinger om vikingetiden. De har været omdrejningspunkt for mange af de opdagelser og indsigter, som siden 1930'erne har forandret den opfattelse, vi har af en del af fortiden, hvor søfart skabte nye forbindelser i Nordeuropa, og samfund blev bundet sammen på en ny måde. Det er historien om den tid, som er borgenes hemmelighed.

Fig. 1.3 En munter Poul Nørlund taler med en assistent ved ildstedet i et af borgens store huse (hus 3V), netop da borgens system var gået op for arkæologerne. Billedet blev bragt i *Sorø Amts-Tidende* 3. oktober 1935.

Dr. Nørlund

Poul Nørlund var 45 år gammel, da udgravningerne på Trelleborg begyndte, og han havde en løbebane bag sig, som ville gøre de fleste stakåndede (fig. 1.3). Da han få år senere blev udpeget til direktør for Nationalmuseet, var det for mange af hans medarbejdere en selvfølgelig kåring af en kollega, der var kendt for et stort organisationstalant og en dyb forskerviden forenet med naturlig venlighed og en usædvanlig karisma.

Han var vokset op i Slagelse, hvor hans forældre drev apotek. Hans storebror, Niels, var blevet internationalt kendt som professor i matematik, og blev i 1933 rektor for Københavns Universitet. Hans søster, Margrethe, var gift med fysikeren Niels Bohr, landets mest ansete videnskabsmand. Når hans bror og nobelprisbelønnede svoger ved familieselskaber talte om differensligninger eller den nye kvantemekanik, kunne man tro, at en lillebror og museumsmand stod i baggrunden. Men ikke hos Nørhlunderne. I deres omgangskreds kunne man møde folk som komponisten Carl Nielsen, filosofen Harald Høffding, eller sprogforskeren Lis Jacobsen. Her var historisk viden højt respekteret.

Apotekersønnen fra Vestsjælland var kommet til Nationalmuseet som nyuddannet historiker i 1912 med en glubende interesse for middelalderen. Han var ikke en samler, som straks var grebet af arkæologiens genstande eller af eventyret ved at finde dem. Det var menneskene og samfundets udvikling, der fangede ham - socialhistorie, som det hed med et nyt og moderne ord, eller historien om menneskers liv og færden, som han selv udtrykte det.

Han var en historiker af det nye århundrede. Hvor meget han end beundrede sine berømte lærere på Københavns Universitet, så var hans interesse ikke som ældre historikers rettet mod konger og politik. Det var det brede folks historie, han søgte efter. I 1920 skrev han doktorafhandling om slaver og deres vilkår i den romerske kejsertid.

Hvis det havde været muligt, havde Nørhlund gerne fortsat med at studere antikkens historie. Men på Nationalmuseet fik han øje for den indsigt, som tingene kunne give i middelalderens liv og mennesker, der hvor de skriftlige kilder sjældent slog til. Han dykkede ned i kirkebygningerne og deres kalkmalerier og det rige kunsthåndværk, som gemte sig i museets middelaldersamlinger.

Arkæologi var dengang ikke et universitetsfag, men en praksis, man lærte i felten og på museer. Arkæolog blev Nørhlund, da han i 1921 drog til Grønland. Det store arktiske land havde